

LITERATURA I HOMOSEKSUALNOŚĆ

Ewa Chudoba

LITERATURA I HOMOSEKSUALNOŚĆ

ZARYS PROBLEMATYKI GENDEROWEJ W KANONICZNYCH TEKSTACH
LITERATURY ŚWIATOWEJ I POLSKIEJ

Autorskie prawa majątkowe przysługują Wydawnictwu Szkolnemu PWN sp. z o.o.
Kraków 2012

Na okładce wykorzystano reprodukcję obrazu Eгона Schielego „Żona artysty”

ISBN 978-83-62196-68-5

Recenzenci: prof. dr hab. Krystyna Slany UJ, dr Błażej Warkocki UAM

Publikacja dofinansowana przez Towarzystwo Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego
Publikacja dofinansowana przez Fundację Studentów i Absolwentów UJ „Bratniak”

Redakcja: Aleksandra Jastrzębska
Korekta: Aleksandra Bylica
Indeksy: Ewa Chudoba, Małgorzata Piwowarczyk
Skład: LIBRON
Projekt okładki: LIBRON

Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner
ul. Ujejskiego 8/1, 30-102 Kraków
tel. 12 628 05 12
e-mail: office@libron.pl
www.libron.pl

SPIS TREŚCI

Zamiast wstępu	9
----------------	---

I. PROBLEMY METODOLOGICZNE I TERMINOLOGICZNE

1. Homoseksualizm i lesbianizm	15
1.1. Homoseksualizm jako projektujące pojęcie modernizmu	18
1.2. Odmienność lesbijki	33
1.3. Kod, kodowanie i inne sposoby komunikowania homoseksualności	39

II. LITERATURA ŚWIATOWA

1. Starożytne źródła homoseksualnego kodu	47
1.1. Safona	47
1.2. Sokrates	54
1.3. Platon	60
2. Homoseksualny człowiek renesansu – Ganimedes	68
2.1. Michał Anioł Buonarroti	68
2.2. Christopher Marlowe	75
2.3. William Shakespeare	81
3. Między zewnętrzną heteronormą a wewnętrzną inwersją	91
3.1. Oscar Wilde	91
3.2. Marcel Proust	97
3.3. André Gide	105
3.4. Colette	112
3.5. Thomas Mann	119
3.6. Edward Morgan Forster	126
4. Ku wyzwoleniu	131
4.1. Walt Whitman	131
4.2. Arthur Rimbaud	136
4.3. Christopher Isherwood	143
4.4. Klaus Mann	149

4.5. Jean Genet	156
4.6. Allen Ginsberg	163
5. Inwertki, lesbijki, feministki	168
5.1. Radclyffe Hall	168
5.2. Virginia Woolf	174
5.3. Adrienne Rich	181

III. LITERATURA POLSKA

1. Homoseksualność w kulturze polskiej	191
1.1. Zamilczana homoseksualność	192
1.2. Homoseksualne międzywojnie	197
1.3. Homoseksualność w czasach powojennych do 1989 roku	209
1.4. Geje, lesbijki i literatura po 1989 roku	224
2. Homoseksualność a klasycy	229
2.1. Jarosław Iwaszkiewicz	229
2.2. Witold Gombrowicz	238
2.3. Jerzy Andrzejewski	245
2.4. Michał Witkowski	252
3. Entuzjastki, siostry, przyjaciółki, czyli lesbianizm po polsku	258
3.1. Narcyza Źmichowska	258
3.2. Maria Dąbrowska	264
3.3. Izabela Filipiak	273

IV. ZAKOŃCZENIE: PODSKÓRNE ŻYCIE KANONU

Bibliografia	285
Indeks osób	299
Indeks postaci biblijnych i mitologicznych	306

*Książka nie ma podmiotu ani przedmiotu,
zrobiona została z różnie uformowanych materii,
dat i przeróżnych prędkości.*

G. Deleuze, F. Guattari, *Kłucze*

ZAMIAST WSTĘPU

Książka *Literatura i homoseksualność* pierwotnie skierowana była do początkującego czytelnika, aby z czasem przybrać bardziej akademicką formę. Sprawilo to, że opracowanie nie jest pozbawione warstwy prezentującej, która w większości dotyczy kwestii zazwyczaj nieznanymi szerszej publiczności w Polsce. Całość została zogniskowana wokół problemu komunikowania homoseksualności w tekstach literackich.

Głównym celem publikacji nie jest tylko zaprezentowanie kanonu literatury światowej i polskiej z punktu widzenia problematyki genderowej, a ściśle rzecz ujmując homoseksualnej i lesbijskiej, ale pokazanie, że twórcy kanoniczni posługiwali się kodem, dzięki któremu mogli bezpiecznie prezentować interesującą ich tematykę odmiennościową w rzeczywistości niesprzyjającej podejmowaniu takich zagadnień. Kod ten ma swoje źródła w kulturze antycznej i stosowany był przez wieki, aby w szczytowej fazie rozwoju zaistnieć w XIX w. oraz na przełomie XIX i XX w. To właśnie szeroko rozumiany modernizm był formacją kulturową i literacką, która żywiła się kodem homoseksualnym i rozwinęła go w rozmaitych postaciach.

W książce znajdują się rozdziały poświęcone literaturze polskiej, pisarkom i pisarzom polskim, których afiliacje z homoseksualnością *per se* oraz kulturą homoseksualną są mniej lub bardziej jawne. Kultura nasza ma specyficzny stosunek do odmienności w ogóle, a odmienności seksualnych w szczególności, co wiąże się większym niż na Zachodzie ukrywaniem zagadnień homoseksualnych. Kodowanie homoseksualności jest obecne w twórczości wielu klasyków polskich i zostanie pokazane na rozmaitych przykładach, m.in. heteroseksualnego Stefana Żeromskiego, który podjął w powieści *Dzieje grzechu* próby przedstawienia homoseksualnego bohatera.

Dobór zaprezentowanych autorów podyktowany jest w większości wypadków nie tylko występowaniem w ich twórczości wątków homoseksualnych, ale również ich orientacją i upodobaniami w sferze seksualnej. W pracy dominuje biografizm, choć nie jest to jedyna stosowana strategia metodologiczna. Większość tekstów łączy jedno – użycie kodu, którego genezę i rozumienie przedstawiam w rozdziale pierwszym poświęconym zagadnieniom terminologicznym i metodologicznym. Przywołane zostaną też utwory, które komunikują problematykę homoseksualną inaczej niż przez kodowanie – stosowane w nich strategie prezentowania odmienności również zostaną omówione.

Pragnę podziękować badaczom genderowym – bez ich merytorycznej pomocy i wskazówek książka byłaby znacznie uboższa, mniej dojrzała i nie udało by mi się uniknąć wielu pułapek. Przede wszystkim dziękuję profesor Krystynie Slany z Uniwersytetu Jagiellońskiego, która na wykładzie *Socjologia płci* nakierowała moją uwagę na osobę feministki i poetki Adrienne Rich (zmarłej w 2012 roku). Zaowocowało to rewolucją w moim życiu – koncepcje zawarte w *Zrodzonych z kobiety* nie tylko mnie zafascynowały, ale przede wszystkim zmieniły moją świadomość i to, co do tej pory myślałam o kobiecości, macierzyństwie i feminizmie.

Doktor Błażej Warkocki z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, który wnikliwie przeczytał pierwszą wersję książki, uświadomił mi podstawowe problemy metodologiczne związane z badaniem homoseksualności w kulturze. Jego merytoryczne uwagi pozwoliły mi wyważyć proporcje w doborze problemów i ich interpretacji. Pozostają jego intelektualną dłużniczką.

Pierwszą osobą, z którą konsultowałam moje pomysły dotyczące badania homoseksualności w literaturze, był doktor Piotr Oczko z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Unaoczniał mi on ogrom podejmowanej problematyki, dzięki czemu ostudził moje zapęły do całościowych ujęć i tworzenia wielkich narracji. Jestem mu wdzięczna za podzielenie się ze mną wieloletnim doświadczeniem badacza zagadnień genderowych i za zainteresowanie dla moich poczynań na tym pełnym wyzwania polu.

Wyrazy wdzięczności kieruję do mojej przyjaciółki Kariny Jarzyńskiej, która poświęciła wiele czasu, aby uczestniczyć w moich problemach wydawniczych, pisarskich i interpretacyjnych, nie przestając nigdy obdarzać mnie uwagą i zrozumieniem. Jej doświadczenie redaktorskie, korektorskie, wydawnicze, akademickie i literaturoznawcze stanowiły dla mnie ostoję podczas pracy nad tekstem. Dziękuję jej przede wszystkim za wsparcie emocjonalne i gotowość do wysłuchiwania mnie niemal na każdym kroku.

Dziękuję mojemu wydawcy Filipowi Lohnerowi, który zgodził się opublikować książkę. Doświadczenie współpracy z nim pozwoliło mi zrozumieć, kim dla autora jest wspierający wydawca.

Dziękuję moim przyjaciołom Ani Rateckiej, Kubie Muchowskiemu, Michałowi Urbańskiemu za liczne sugestie, uwagi, przypomnienia oraz za to, że stanowili zwarte grono życzliwych mi osób. Słowa uznania i wdzięczności pragnę przekazać również Eli Lubelskiej – za konsultacje dotyczące kultury starożytnej Grecji, Jankowi Bińczycy – za pożyczenie białych kruków, Dominikowi Dziedzicowi – za życzliwość i namawianie mnie do zgłębiania tematu oraz Indze Gorgoń – za liczne informacje na temat rzeczywistości lesbijskiej w Polsce. Dziękuję mojej siostrze Eli za konsultacje anglistyczne oraz moim przyjaciołom ze szkoły – Aśce Wosztyl i Piotrkowi Rusinowi za wiarę w moje poczynania.

Profesor Krystynie Wilkoszewskiej z Uniwersytetu Jagiellońskiego dziękuję za nieustające moralne i akademickie wsparcie. Pragnę również podziękować Towarzystwu Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego za wyasygnowanie środków, z których *Literatura i homoseksualność* mogła zostać wydana, a także Fundacji Bratniak za przyznanie dotacji na ten cel. Na koniec pragnę zaznaczyć, że za wszystkie błędy, niedociągnięcia i niejasności ponoszę wyłączną i całkowitą odpowiedzialność.

Ewa Chudoba
Kraków, 23 maja 2012